

УДК 316.647.7:32

DOI: 10.5937/pr78-45627

Оригинални научни рад

*Марија Ђорџић\**

*Институт за политичке студије, Београд*

## **ТРЕНДОВИ У САВРЕМЕНОМ ЕКСТРЕМИЗМУ: ИЗАЗОВИ И ПОУКЕ**

### **Сажетак**

Рад се бави анализом најбитнијих трендова у савременим облицима екстремизма, са посебним фокусом на постојеће безбедносне изазове. Ауторка је најпре елаборирала све контроверзе које се доводе у везу са проблемом дефиниционог одређења екстремизма и њему сродних појава, да би у наставку рада указала на следеће трендове који утичу на промену перцепције савремених облика екстремизма, као што су: модерна техника и технологија, „индивидуализација” екстремизма, идеолошке контроверзе и родни приступ у изучавању овог феномена. Методе истраживања се базирају на анализи садржаја, студијама случаја и компаративним анализама. Закључак је да је савремени насилни екстремизам динамичан феномен, који се мора стално пратити, уколико желимо да идентификујемо његове промене, а самим тим и да извучемо одређене поуке, које би омогућиле успешну превенцију (PVE).

**Кључне речи:** екстремизам, радикализација, тероризам, тренд, безбедносни изазови, насиље, усамљени вукови, вештачка интелигенција

---

\* marija.djoric@ips.ac.rs

## УВОД

Екстремизам је као друштвени феномен изузетно динамичног карактера – он је условљен не само временом и простором, већ и констелацијом различитих друштвенополитичких односа. То би значило да једна појава може бити перципирана као екстремизам у савременом добу, док би рецимо, неколико векова раније била сматрана сасвим прихватљивом појавом и *vice versa*.<sup>2</sup> Осим тога, екстремизам је предиспониран и простором на коме се јавља,<sup>3</sup> те ће потпуно другачија перцепција екстремизма бити рецимо у Америци, него ли у Авганистану. Уколико у објашњењу природе екстремизма прикључимо и дуалност политичких стандарда и морала на међународном плану, чини се да је изучавање овог феномена „безобалног” карактера. Управо та аморфност и динамичност екстремизма отежавају његову објективну анализу и стварају плодно тле за разне врсте манипулација. Непостојање јасне дистинкције између екстремизма и сродних термина, попут тероризма, радикализма, фанатизма, фундаментализма и сл., додатно отежава дефиниционо одређење екстремизма као савременог друштвеног феномена.

Појава вештачке интелигенције (*Artificial Intelligence – AI*), 3D штампаног оружја, хибридних идеологија, умножавање комуникације у онлајн простору и промена метода и средстава деловања, само су неки од савремених изазова који погодују екстремистима, док у исто време отежавају рад теоретичарима и практичарима у овој области. Не треба заборавити и интензивирање родног питања (и родни приступ) у контексту екстремизма, јер је све више мизогиничних екстремистичких организација, док је улога жена у контексту екстремизма и даље контрадикторног карактера.

Управо због свих наведених изазова и недоумица, постоји оправдана потреба за детаљнијом анализом савременог екстремизма уз посебан осврт на трендове у овој области.

---

<sup>2</sup> Дobar пример је Инквизиција, која је пре неколико векова представљала легалну институцију, те је тортура оптужених била такође легална и прихватљива. Данас би се коришћење тортуре перципирало као употреба екстремних метода и сматрала би се недопустивом у савременим демократијама.

<sup>3</sup> Његовим културолошким, политичким, економским и религијским специфичностима.

## ДЕФИНИСАЊЕ САВРЕМЕНОГ ЕКСТРЕМИЗМА

Још увек не постоји усаглашеност теоретичара и практичара у погледу дефиниције екстремизма. У том случају се не може говорити о универзално прихваћеној дефиницији, већ о различитим дефиницијама одређених институција, научника, међународних организација итд. Чини се као да свако има право да елаборира своје схватање екстремизма, што нас може довести у научни ћорсокак. Оно што је сигурно јесте да је екстремизам друштвени феномен који се може наћи у сваком сегменту друштва почевши од политике, економије, преко спорта, културе, религије до уметности (Ђогић 2021). За разлику од тероризма, који је политички феномен *par excellence*, екстремизам је знатно шира појава и обухвата многобројне сегменте друштва, те га је и теже изучавати. Неоспорно је да постоји пупчана врпца којом су као нераскидивом везом конектовани екстремизам и тероризам. То се може видети управо у чињеници да је сваки тероризам у исто време и екстремизам, док не значи да ће и сваки екстремизам нужно прерасти у тероризам.<sup>1</sup>

Када је реч о дефиниционом одређењу, можемо их поделити на дефиниције међународних организација и институција и дефиниције које су поникле у окриљу науке. Тако из прве категорије можемо навести дефиницију Агенције Сједињених Америчких Држава за међународни развој (*United States Agency for International Development [USAID]*): „Насилни екстремизам је заговарање, подржавање, припремање или на било који други начин давање подршке (или оправдања) идеолошки мотивисаном насиљу у циљу остваривања социјалних, економских или политичких циљева” (USAID 2011, 2–3). Организација за европску безбедност и сарадњу [ОЕБС], на пример, екстремизам повезује са процесом радикализације што је довело до стварања сложенице VERLT (*Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism*): „Радикализација која води ка тероризму” представља „динамичан процес којим појединац почиње да прихвата терористичко насиље као могући, можда чак и легитимни, поступак. Ово на крају може, али не мора, довести особу до тога да заступа, даје подршку или се ангажује у тероризму” (OEBS 2018, 19). Када је реч о академским дефиницијама, оне су шаренолике, али углавном своде екстремизам на насиље: „Насилни екстремизам је широк

<sup>1</sup> Имајући у виду овакву корелацију, у раду ће се елаборирати и тероризам као највиши степен екстремизма.

појам који подразумева било које насиље инспирисано одређеним уверењима, укључујући (али не нужно) и политичке идеологије” (Lombardi 2015, 203). Неки од савремених истраживача су направили и модел радикализације/дерадикализације који се састоји из три компоненте (Kruglanski et al 2014): 1) Мотивациона компонента, тј. потрага за личним значајем; 2) Идеолошка компонента; 3) Друштвени процес умножавања и групне динамике.

Колико је све веће интересовање за изучавање екстремизма, може се видети према фреквентности речи екстремизам (*extremism*) на Гугл (*Google*) претраживачу. Тако је 25. јуна 2023. било 171 милион резултата са тагом *екстремизам*, док је термин *радикализација* имао 15 милиона резултата. У поређењу са претходном статистиком из 2021. године ствари стоје овако: реч *екстремизам* се јављала 64.700.000 пута, док кључна реч *радикализација* бележи „тек” 7.760.000 резултата (Ђогић 2021, 47). Евидентно је да је све већа заинтересованост за изучавањем, првенствено феномена екстремизма, а потом и радикализације. Узимајући у обзир широк конгломерат и институционалних и академских дефиниција, може се констатовати да је најближа спона термина екстремизма остварена са појмом насиља, те долазимо до тога да је екстремизам „понашање и мишљење које се налази на граници дозвољеног, са тенденцијом да се та граница пређе, а што је у супротностима са правним, обичајним и културолошким нормама једног друштва. Као такав, екстремизам је непожељна појава зато што не кореспондира са вредносним системом савремене демократије, јер директно подрива правну државу и владавину права. Његова круцијална карактеристика јесте употреба насиља или склоност ка насиљу (која се не мора увек реализовати)” (Ђорић 2016, 22). Још један од главних проблема у одређењу савременог тероризма и (екстремизма) је његово контроверзно значење, што је добро приметио чувени истраживач Алекс Шмид (*Alex Schmid*): „Оно што је за једног човека терориста, за другога је борац за слободу” (Schmid 2023).<sup>2</sup>

Упркос проблему да се нађе консензус око одређења екстремизма, ипак се већина истраживача слаже да је емотивна компонента (и то пре свега осећај беса и мржње) круцијални генератор екстремистичког понашања (Aotaibi 2020). Феномен екстремизма је сам по себи фасцинантан управо због чињенице да се стално

---

<sup>2</sup> Термин „борац за слободу” је дефинисао још давне 1850. године, Карл Хајнцен (*Karl Heinzen*) (Bessner 2010).

налази на клацкалицы између љубави и мржње (видети Amit 2021). Ове две емоције су пренаглашене код екстремиста, о чему говори и његова етимолошка основа (лат. *extremus* – крајњи, непопустљиви, на граници).

## КЛАСИФИКАЦИЈА САВРЕМЕНОГ ЕКСТРЕМИЗМА

Једна од највећих грешака која настаје у класификацији екстремизма, јесте прављење поделе без навођења прецизног критеријума. Тако се можемо срести са религијским, насилним, ненасилним, десничарским, етносепаратистичким, индивидуалним, домаћим тероризмом итд. Овакав површан и хаотичан приступ води ка невалидном закључивању, што отежава процес научног сазнања.

Постоји неколико критеријума на основу којих можемо класификовати савремени екстремизам. Прва и основна подела је према *програмско-циљној оријентацији*, на основу чега издвајамо: „1. Идеолошки екстремизам (екстремна левица и десница); 2. Етносепаратистички; 3. Религијски. Према *врстама актера* постоји подела на: 1. Индивидуални екстремизам; 2. Екстремизам организација, покрета и група; 3. Институционални екстремизам” (Ђорџић 2021, 60).

Узимајући критеријум *насилности*, добићемо поделу на насилни и ненасилни екстремизам. Према *броју извршилаца*, на индивидуални и групни.

Такође се може узети и временска инстанца као критеријум, на основу чега долазимо до „старог” и „новог” екстремизма. Однос према политичкој сфери је критеријум који ће резултирати поделом на тзв. политички и непотитички екстремизам (у култури, спорту...). Према *држављанству актера*, тј. домицилу, могу се издвојити „домаћи” (*homegrown*) екстремизам и међународни екстремизам. Такође треба навести да појава интернета и онлајн комуникације уводи једну нову, преко потребну класификацију на основу употребе нових техника и технологија, те долазимо до поделе на онлајн екстремизам и екстремизам *in vivo*.

По неким савременим теоретичарима постоје четири релевантна критеријума класификације и то према: извршиоцима, методама и тактикама, мотивима и месту извршења напада (Schmid 2023). Са друге стране, Европол примењује поделу на основу идеолошке садржине, те издваја левичарски, десничарски, цихадистички (некада

су га називали исламским), етнонационалистички и сепаратистички, остале форме екстремизма и тероризма (Europol 2023). Велики број класификација, такође може бити додатан изазов у објективном сагледавању екстремизма.

Оно што представља отежавајућу околност у класификацији савременог екстремизма јесте што идеалнотипски модели постоје углавном у теорији. У пракси је то мало другачије, па тако долази до спајања неспојивих елемената и идеологија које резултирају стварањем тзв. хибридних модела. Управо због тога се мора будним оком пратити сваки формат екстремизма. Поједини облици екстремизма постоје већ неколико векова, мењајући методе и средства деловања (понекад и актере), док је вредносни систем тј. идеологија, готово неокрњена.

Проблем настаје појавом нових облика екстремизма који су „на линији ватре”, рецимо између левице и деснице. Такви могу бити поједини облици еко-екстремизма, који варирају између екстремне левице и екстремне деснице (често узимају вредности и идеје многих других идеологија), а поједине институције су их чак дефинисале као *single issue extremism*.<sup>3</sup> Ова врста тероризма се „фокусира на специфично, појединачно питање уместо на друштвене, политичке или верске промене” (West Point 2023). Примери *single issue* екстремизма често подразумевају акте насиља, као што су атентати, које изводе нпр. противници абортуса,<sup>4</sup> активисти за права животиња и еколози који припадају разним врстама покрета. Типичан *modus operandi* ових екстремиста су демонстрације, а поводи за њих могу бити различити. Неки теоретичари сматрају да се *single issue* екстремизам углавном базира на три главне теме: противљење абортусу, заштита животне средине и заштита животињских права (Davidson 1998). Према Европолу *single issue* екстремизам користи криминална средства како би променио конкретан проблем или праксу у друштву, а не целокупан политички систем, што је својство неких других облика екстремизма и тероризма (Lyzhin 2021).

Евидентно је да поред аморфности облика и варијабилности дефиниције, екстремизам подлеже разним класификацијама, у зависности од критеријума. То нам само говори да је изучавање

---

<sup>3</sup> Слободан превод овог термина био би *екстремизам једног питања или екстремизам једног проблема*.

<sup>4</sup> Ова групација је идеолошки најближа екстремној десници, али се ипак додатно повезује са „про-животним покретом” (*pro-life movement*).

екстремизма један узбудљив процес, посебно за младе истраживаче (Ђогић 2022), али да постоји мноштво изазова, нарочито када је реч о трендовима који обележавају савремено доба.

## ТРЕНДОВИ У САВРЕМЕНИМ ОБЛИЦИМА ЕКСТРЕМИЗМА (И ТЕРОРИЗМА)

Постоје различити трендови у савременом екстремизму које можемо поделити у неколико група: 1. Утицај модерне технике и технологије; 2. „Индивидуализација” екстремизма; 3. Идеолошке контроверзе; 4. Родни приступ.

Како би се разумеле све ове категорије, потребно је кренути од тренутног прегледа стања на глобалном нивоу. Познато је да је терористичка организација Исламска држава<sup>5</sup> остварила велики утицај на екстремисте и терористе широм света. Њихова идеологија представљала је мотивацију за многобројне насилне акте који су били производ не само деловања других терористичких организација, већ и појединаца (усамљених вукова). Данас је Исламска држава готово уништена на терену, многи њени чланови и лидери су похапшени и убијени, а калифат је остао недовршен сан многих цихадиста. Да ли то значи да је Исламска држава дефинитивно уништена? Не, јер остаје њена идеја, а она је готово – неуништива. У томе и лежи главни проблем савременог насилног екстремизма и тероризма. Идеја која је главни генератор виолентних активности екстремиста је нематеријална творевина која покреће, мотивише и оправдава деловање њених следбеника. Док год постоји јака идеја која „опија” умове и покреће на акцију, постојаће и њени следбеници. Слабост савремених контратерористичких приступа је у томе што често лече само последицу, а не узрок насилног екстремизма и тероризма.

Гледајући савремену статистику према Глобалном индексу тероризма (*Global Terrorism Index*),<sup>6</sup> ИСИС је и даље (осму годину заредом) најсмртоноснија терористичка организација на свету, која је током последњих годину дана организовала 21 терористички напад широм света (Institute for Economics And Peace [IEP] 2022).

<sup>5</sup> Поред овог постоје и други називи у виду акронима као ИСИС, ИДИЛ, ИС, *DAESH* итд, који се везују за одређене временске инстанце у којима се на различите начине развијала ова терористичка организација.

<sup>6</sup> Ова статистика се прави на узорку од 163 земаља и обухвата 99,7% светске популације.

Тренутно су огранци Исламске државе најдоминантнији у Сахелу<sup>7</sup> (Африка) и јужној Азији. Њене значајне снаге су концентрисане у Авганистану, где је оформљена Исламска држава Корасана која је највећи противник режиму Талибана. Приметне су и појачане активности терористичке организације Ал Шабаб изван Сомалије, тако да религијски, тј. цихадистички екстремизам и тероризам мењају можда правац деловања, али њихова идеологија је и даље присутна.

Иако у четири најсмртоносније терористичке организације у 2022. години спадају оне које припадају идеологији религијског екстремизма,<sup>8</sup> статистика је много другачија на глобалном нивоу. Наиме, у периоду од 2007. до 2022. године много је више било терористичких напада који у позадини имају идеолошки мотивисан екстремизам (екстремна левица и екстремна десница) него ли оних мотивисаних идеологизацијом неке религије (ИЕР 2022). Друго место заузимају етно-сепаратистички и националистички напади, док су тек на трећем месту религијски мотивисани терористички напади. Одакле онда утисак да је религијски фундиран екстремизам најдоминантнији? Одговор је једноставан – у последњих неколико година религијски мотивисани терористички напади били су изузетно спектакуларни (употреба медија и пропаганде), морбидни и веома деструктивни (нпр. напад 11. септембра). Осим тога, пре пар година је по први пут створен један хибрид (ИСИС – као комбинација квази-државе и терористичке организације), који је својом виолентношћу, мобилизационим капацитетима<sup>9</sup> и деструктивношћу превазишао остале терористичке организације.

Са друге стране, идеолошки мотивисан екстремизам добија све више на значају. Према процени многих теоретичара и практичара, може се очекивати раст екстремне деснице широм света која ће представљати одговор на неколико значајних глобалних догађаја, попут мигрантске кризе, рата у Украјини, пандемије *COVID-19*. Као одговор на екстремну десницу, по неписаном правилу обично имамо јачање екстремне левце, што су извештаји Европола показали у

---

<sup>7</sup> Сахел је постао све проблематичнији у последњих 15 година, док је смртност од тероризма порасла за више од хиљаду одсто између 2007. и 2021. године (Institute for Economics and Peace 2022).

<sup>8</sup> То су Исламска држава, Ал Шабаб, Исламска држава Корасана и *JNIM (Jama'at Nasr al-Islam wal Muslimin)*, огранак Ал Каиде (Institute for Economics and Peace 2023).

<sup>9</sup> Према проценама УН, сматра се да се ИСИС-у прикључило око 40 хиљада људи из 120 земаља широм света, што је са домаћим становништвом из Сирије и Ирака чинило готово 100 хиљада терориста (United Nation Office on Drugs and Crime [UNODC] n.d.).



претходним годинама. Јачању екстремне левице погодује и савремена економска криза, којој се за сада не види краја. Овакав „реципроцитет екстремизама” (Becker 2019) води ка нечему што можемо назвати „зачарани круг екстремизма” из којег се тешко излази. Додатно отежавајућу околност за савремени екстремизам чине усамљени вукови, тј. људи који су се саморадикализовали,<sup>10</sup> без директног контакта са неком од екстремистичких група.

### Утицај модерне технике и технологије

Појава интернета, вештачке интелигенције, савремена роботизација друштва, само су неки од изазова са којима се суочава савремено човечанство.<sup>11</sup> Поред позитивног утицаја, који олакшава живот данашњем човеку, техничко технолошке иновације могу бити злоупотребљене на различите начине, уколико се нађу у рукама екстремиста и терориста. У овом раду ће се разматрати употреба дронова и 3Д штампаног оружја (или оружја из 3Д штампача), која је све више популарна у екстремистичким круговима.

Иако је Гросман (*Nicolas Grossman*) дронове назвао „летећим роботима” (Grossman 2018), треба рећи да дронови могу бити активни на копуну, али и у води. Дронови су заправо роботи, који осим прављења фотографија и снимака (функција извиђања), могу бити и оружје. Први пут су дронови као оружје употребљени од стране Америке 2002. године у Авганистану, са циљем елиминације Осаме Бин Ладена (Sifton 2012). Само четири године касније Хезболах ће постати прва екстремистичка група која ће употребити дронове за напад на непријатељске положаје (Ђорић и Милошевић 2021, 210). Статистика каже да су од 2001. до 2021. године, зараћене стране користиле дронове у најмање 46 сукоба, лоцираних у најмање 26 земаља (Davies et al. 2022, 593–610). Ратови у Авганистану и Јемену (Ђорић и Милошевић 2021), а сада у Украјини су показали праву функцију дронова у сукобима. Француска је користила беспилотне летелице на територијама Малија, Буркине Фасо, Нигера. Турска

<sup>10</sup> Овакав начин радикализације се претежно спроводи онлајн, преко интернета.

<sup>11</sup> Свестан опасности коју са собом носи вештачка интелигенција, Савет безбедности УН је први пут одржао седницу на ову тему 18. јула 2023. године, са предлогом да се оформи надзорно тело за вештачку интелигенцију. „Злонамерна употреба AI система у терористичке, криминалне или државне сврхе могла би узроковати ужасне смрти и разарања, широко распрострањену трауму и дубоку психичку штету немислиливих размера”, рекао је генерални секретар УН Антонио Гутереш (Beta 2023).

је интензивно употребљавала дроне у Либији и Сирији. Израел такође доста користи дроне у Гази и Сирији. Азербејџан се у великој мери ослањао на дроне приликом сукоба у Нагорно Карабаху. Дакле, употреба дронева је и те како устаљена у савременим ратним сукобима. Поред држава, постоје и тзв. недржавни актери који користе дроне, попут екстремистичких и терористичких организација и група.

Дроне је у значајној мери користила Исламска држава у Сирији и Ираку. Ова терористичка организација је претежно употребљавала „квадрокоптере, вредности између 650 и 1000 долара, који имају могућност извођења налета од 10 до 30 минута и којима се може управљати са удаљености од седам километара” (Ђорић и Милошевић 2021). Не треба заборавити ни случај екстремистичке провокације на квалификационој утакмици за првенство Европе између Србије и Албаније, када је 14. октобра 2014. године на стадиону Маракана пуштена застава Велике Албаније, коју је носио дрон.<sup>12</sup>

Дакле, евидентно је да се дроневи могу користити не само од стране државних актера, у разне сврхе, већ да те исте могућности имају и екстремистичке и терористичке организације. Лака доступност дронева, која подразумева једноставну набавку и ниску цену, само су неке од предности. Уколико се томе дода чињеница да се употребом дронева штити људство од страдања или заробљавања од стране непријатељских актера, онда и није чудно што је ова врста беспилотних летелица све популарнија међу екстремистима.

Следећа врста тренда у контексту напредовања савремених техника и технологија, која може погодовати екстремистима је употреба 3Д штампаног оружја. За израду ове врсте оружја потребан је 3Д штампач, који се на тржишту може наћи за пар стотина долара. Материјал је лако доступан и јефтин, а упутства за израду ове врсте оружја су до недавно била доступна на интернету. Проблем са 3Д оружјем је у томе што не поседује серијски број и не подлеже контроли званичних институција, док са друге стране, може усмртити жељену мету, попут конвенционалног оружја. Тако је, на пример, бивши јапански премијер Шинзо Абе убијен управо овом врстом оружја (Will and Dominguez 2022). Од 2019. године до данас, било је девет случајева када су екстремисти покушали да изврше (или су

---

<sup>12</sup> Оног момента када је српски фудбалер Стефан Митровић скинуо заставу, дошло је до инцидента са двојицом албанских играча, који су насрнули на њега. Избили су потом и нереди на стадиону.

извршили) нападе на територији Европе и Аустралије, уз употребу 3Д штампаног оружја (Basra 2022). Иако се ова врста оружја превасходно користи код екстремних десничара, то не умањује могућност да се његовом производњом могу бавити и остали екстремисти. Иначе, сматра се да се 3Д штампано оружје први пут користило у Мјанмару, када је реч о званичним државним сукобима (Arquebus Solutions 2023). Схватајући колика је опасност од употребе ове врсте оружја, Еуропол је организовао конференцију 2022. године и донео следеће закључке (Europol 2023): 1. Учврстити сарадњу између државних институција и приватног сектора који се баве овим питањем, ради лакше контроле; 2. Створити међународну мрежу стручњака; 3. Све препоруке са конференције биће дистрибуиране релевантним субјектима, како би се указало на опасност од овог оружја.

### „Индивидуализација” екстремизма

Познато је да се према врсти актера екстремизам може поделити на индивидуални, екстремизам организација (и група) и институционални (Ђогић 2021, 60). У данашње време имамо нарастање тзв. посторганizacionог насилног екстремизма и тероризма (*Post-organizational violent extremism and terrorism – POVET*), који су као појаву 2020. године одредили Брус Хофман (*Bruce Hoffman*) и Колин Кларк (*Colin Clarke*) (Collin 2023). Специфично за ову врсту насилног екстремизма је то што не постоји одређена група, тј. организација, карактеристичан је „отпор без вође” (*leaderless resistance*) и што су то углавном акти изведени од стране „усамљених вукова” (*lone-wolf*). POVET је заправо, екстремизам код кога је акценат стављен на „унутрашњег непријатеља”. Док су рецимо, САД годинама биле оријентисане ка спољашњем непријатељу,<sup>13</sup> сада је у фокусу ова врста насилног екстремизма, која подразумева појаву неких нових формата попут Бугало бојца (*Bogaloo Bois*), INCEL (*Involuntary celibate*) покрета, *Atomwaffen Division*, итд.

Очигледно је да нови облици насилног екстремизма и тероризма као основу своје радикализације имају интернет, недовољно структурирано вођство и сијасет индивидуалних насилних аката. То умногоме отежава рад безбедносног сектора, јер уколико не постоји чврста структура и лидерско вођство, онда је и компликованије

<sup>13</sup> Најпре Авганистан и Ал Каида, а потом ИСИС у Сирији и Ираку.

надzirати екстремисте, а самим тим и спречити њихово дејство. Истраживање које је организовао ФБИ указује да је просек старости „усамљених вукова” у највећој мери 30–34 година,<sup>14</sup> да је око 70% њих разведено (или су самци), а што се ране структуре тиче, највећи број ових екстремиста припада белој раси (65%) (Richards 2019). Интересантно је да је доминантан број оваквих екстремиста високо образовано (38% су студирали, 23% има диплому основних студија, 10% су мастери, док 4% екстремиста поседују и диплому доктора наука (Richards 2019).

Поред *single issue* екстремизма, ова појава је данас посебно карактеристична и код појединих екстремних десничара, али и код одређених врста левичарског и религијског екстремизма.

### Идеолошке контроверзе

Када је реч о идеологији, она је данас веома шаренолика и често спаја неспојиве елементе. Неретко се дешава да долази до амалгамирања веома контрадикторних идеологија, каква су екстремна левица и десница. Рецимо, у време пандемије COVID-19, долазило је до појаве *ковид узрокованог екстремизма (Covid Related Extremism)*, против којег су се заједничким снагама удруживале екстремна левица и десница, и то најчешће у форми протеста. У Србији је Левијатан кренуо са идејама заштите животињских права, које су га приближиле идеологији *single issue* екстремизма (па у неким варијантама чак и екстремне левице), да би по идеологији, вредносном систему, наративима и активизму могао да се сврста у чисто екстремну десницу. Такође се може приметити и еволуција скинхедс покрета кроз историју, од екстремне левице ка екстремној десници (нпр. Хамер скинси), док савремено доба бележи један веома контроверзан феномен,<sup>15</sup> какав је *геј-скинхедс* покрет (*queerskin*), активан претежно на Западу. Екстремна левица и екстремна десница се спајају код још једне кључне вредности, а то је – антиглобализам.<sup>16</sup> Проблем је у томе што су им разлози анимозитета различито

---

<sup>14</sup> Ово је интересантан податак, уколико упоредимо просечну старост код цихадистички оријентисаних терориста код којих је просек година двадесетак.

<sup>15</sup> Контроверзност долази од тога да скинхедси без обзира да ли припадају екстремној левици или екстремној десници, себе перципирају као „мачо” супкултуру. Овај феномен, пак, показује да се вредносни системи идеологија могу комбиновати на различите начине у пракси и да правила готово више и не постоје.

<sup>16</sup> Глобализам је идеологија, док је глобализација процес.

мотивисани: док екстремна левица критикује глобализам због тога што богати постају све богатији, а сиромашни све сиромашнији, екстремни десничари не могу да прихвате идеје денационализације и десуверенизације којима тежи глобализам.

Због идеолошке конфузије и спајања неспојивих елемената, некада је тешко идентификовати врсту екстремизма, али је увек добро водити се крајњим (историјским) циљевима којима стреми одређена екстремистичка организација, група или покрет (или појединац) и тако нећемо погрешити.

### Родни приступ

Једна од највећих предрасуда у савременом екстремизму јесте да је то претежно „мушки феномен”. Хипотеза коју ћемо покушати да докажемо у овом раду је да жене подједнако као и мушкарци могу играти значајне (и опасне) улоге у насилном екстремизму. До сада смо успели да идентификујемо три кључне улоге које жене могу имати у насилном екстремизму: жене као жртве, жене као извршиоци и жене као мајке.

У већини случајева жене су као (физички) слабији пол углавном у ратним сукобима и терористичким активностима перципиране као жртве. То није далеко од истине, уколико се узму у обзир неки савремени примери насилног екстремизма и тероризма. ИСИС је као терористичка организација имала веома бруталан однос према женама (посебно онима које су припадале тзв. непријатељским групама). Током 2014. године ИСИС је организовао напад на североистоку Ирака (Сињар, место где претежно живе Курди). Током ове операције је киднаповано 6800 људи, док је убијено њих 3100 (Cetorelli et al. 2014). Међу највећим жртвама биле су жене Јазиди, које су коришћене као *khums* – порез на ратни плен. Ове жене су прошле разне врсте злостављања у логорима које су за њих организовали терористи: „групно силовање, присилни абортус, насилна промена вере, психичка и физичка тортура, злостављање чланова породице, присилно растављање од породице, изгладњивање, насилна удаја, продаја на тржишту робова, обезглављивање, спаљивање живих људи, играње понижавајућег плеса, силовање ћерки пред мајкама и мајки пред ћеркама, силовање девојчица до смрти, канибализам...”(2014). Постојале су и апликације за продају жена у сексуално робље, те је цена дванаестогодишње девојчице износила 12.500 долара (Beta

2014). Више од 80 % ових поробљених жена показивале су дијагнозу DSM-5 (ментални поремећај) и PTSD (пост-трауматски стресни поремећај) ...” (Cetorelli et al 2014).

Поред ИСИС, и Боко Харам је једна од савремених терористичких организација која показује велики анимозитет према женама. О томе сведоче многобројна киднаповања девојчица из школа, које су велике жртве ове терористичке организације. Пре девет година терористи Боко Харам су отели 276 девојчица из школа, док се 98 њих и даље налази у заробљеништву (Amnesty International 2023). Према извештајима међународних организација (Amnesty International), 11.200 жена је силовано за 17 месеци у Нигерији, у периоду од марта 2020. и августа 2021. године. Осим тога, Боко Харам је терористичка организација која у значајној мери користи жене за самоубилачке нападе (преко 50%) (Sky News 2023).

Заједничко за жене које су преживеле силовања терориста ИСИС и Боко Харам је у томе да су стигматизоване и од стране својих заједница, те се у правом смислу речи могу окарактерисати као дупле жртве.<sup>17</sup>

Када је реч о другој улози жена унутар екстремистичких и терористичких организација она се везује за жене-извршиоце насилних аката. Овде се разбија још једна предрасуда о женама као искључиво „слабијем и нежнијем” полу. Жене не само да су биле активни учесници у многим екстремистичким организацијама, већ су у многим (посебно оним левичарског типа)<sup>18</sup> имале и лидерску функцију. О томе сведоче примери попут Урлике Мајнхоф (*Ulrike Meinhof*) лидерке немачке левичарске терористичке организације RAF (*Rote Armee Fraktion*) или вође Јапанске црвене армије (*Fusako Shigenobu*). У данашње време добар пример жена извршиоца насилних екстремистичких аката се кристално чисто може видети у оквиру ИСИС где је постојала Ал Канса бригада (Al-Khansaa Brigade), врста моралне полиције која је била састављена искључиво од женских чланова.<sup>19</sup> Њихова улога је подразумевала да тероришу друге жене које се нису понашале по правилима Исламске државе. Познате су по бруталности, која је између осталог, подразумевала одсецање

---

<sup>17</sup> У исто време доживљавају насиље терориста кроз силовања, а онда и одбаченост околине у којој живе.

<sup>18</sup> Левичарска идеологија (укључујући и њене екстремне варијанте) на жене и мушкарце гледа претежно равноправно.

<sup>19</sup> Највише су биле активне на територијама Раке и Мосула.

дојки „неподобним и непослушним” женама. Такође треба истаћи и припаднице Црних удовица, чеченске терористичке групе, код којих је освета због губитка неког мушког члана породице била главни генератор радикализације.

Треба поменути и жене које су активисти у десничарским екстремистичким организацијама. Оне ће ретко бити лидери али се све више налазе на позицијама регрутера, пропагандиста и играју значајну улогу у прикупљању новчаних средстава. Њихово пропагандистичко деловање је много уочљивије на „мејнстрим” друштвеним мрежама и каналима какви су твитер, јутјуб, инстаграм. Савремена литература на ову тему је доста опскурна, те очигледно постоји једна научна празнина коју би требало попунити. Типичан *modus operandi* које користе женски регрутери у десничарским екстремистичким организацијама се своди на блогове који иду уживо, чиме се ствара нека врста „мрежне интимизације.”<sup>20</sup> Посебно је интересантна појава „црвене пилуле”<sup>21</sup> која представља први корак у радикализацији екстремне деснице.

Трећа позиција жена у савременим екстремистичким организацијама се своди на улогу мајке. Овде се може говорити о дуалној улози жена: док са једне стране мајке могу имати веома важну улогу у превенцији насилног екстремизма код своје деце, у другом случају могу бити и најзаслужније за њихову радикализацију (Guillaume et al. 2016). Сматра се да је „мека моћ” у васпитању синова посебно доминантна код мајки у традиционалним друштвима, каква су балканска или нпр. друштва Блиског истока. Познати су случајеви из региона Западног Балкана да многи синови нису отишли на ратиште у Сирију, ако им мајке нису „халалиле”. Истраживање на ромској популацији у Србији је исто показало да мајке могу имати значајну улогу у превенцији радикализације (Ђорџић 2021). Са друге стране, пак, повратак терориста са ратишта покреће једну веома важну тему о радикализованим мајкама. Претпоставка је да уколико је мајка радикализована и задојена неком екстремистичком идеологијом, да ће то кроз процес васпитања пренети и на своје дете. Колико је важан родни приступ у превенцији екстремизма и тероризма види

<sup>20</sup> Пратиоци могу остављати директно коментаре и учествовати непосредно у комуникацији, чиме се остварује осећај блискости и партиципације.

<sup>21</sup> „Црвена пилула” је еуфемизам који је преузет из филма Матрикс, у којем се главном јунаку нуде црвена и плава пилула. Црвена пилула је симбол истине, док плава представља заблуду и бежање од реалности. Тиме екстремни десничари симболички показују да је њихова идеологија заснована „на истини”.

се и по томе што су УН донеле Резолуцију Савета безбедности 1325, у којој се експлицитно истиче улога жена у превенцији насилног екстремизма PVE (*Preventing Violent Extremism*).

## ЗАКЉУЧАК

Савремени насилни екстремизам (и тероризам) је веома динамичан феномен који представља својеврстан безбедносни изазов за модерно друштво. Управо због његове динамичне и варијабилне природе, екстремизам је тешко пратити, али је то преко потребно из неколико разлога. Први разлог је идентификација постојећих претњи, које се мењају под утицајем различитих друштвенополитичких околности; а други разлог је потреба за превенцијом тих истих претњи.

Нови трендови, међу којима су утицај модерне технике и технологије, „индивидуализација” екстремизма, идеолошке контроверзе и родни приступ у изучавању овог феномена, представљају полазишну базу у идентификацији и превенцији насилног екстремизма. Савремен напредак ИТ сектора и вештачке интелигенције довели су до нових могућности какве су употребе дрoнова и 3Д штампаног оружја. Оваква врста изазова може бити спречена само перманентном едукацијом припадника безбедносно-обавештајног сектора и усавршавањем метода надзора у онлајн простору (посебно на друштвеним мрежама). Све већа појава „усамљених вукова” је доказ тзв. „индивидуализације” екстремизма. Некада је било потребно ступити у контакт са екстремистичком групом, обезбедити велика материјална средства, а путовања су била отежана због многобројних граница. Данас је за радикализацију потребна само онлајн конекција и заинтересованост за одређену идеологију. Стварање идеолошких хибрида може понекад збунити и теоретичаре и практичаре, али то нам је наука да не постоје статични облици насилног екстремизма и да се често код овог феномена спаја – неспојиво. И на крају, родни приступ насилном екстремизму не сме бити занемарен. О томе сведочи вишеструка улога жене (жртва, извршилац, мајка) која може бити вишеслојна, у зависности од приступа феномену екстремизма. Повратак терориста са ратишта (Сирија) и интензивирање новог рата (Украјина), отворили су Пандорину кутију из које можемо очекивати „неочекивано”.



Које поуке из наведених трендова у савременом екстремизму можемо извући?

Пре свега, екстремизам треба посматрати из више углова. То је појава која се може проширити на сваки сегмент друштва и феномен од којег нико није „пелцован”. Баш зато што не познаје род, расу, нацију и религију, екстремизам се може (а не мора) јавити свуда и то у различитим форматима. Отуда потреба да се превазиђу сви стереотипи и предрасуде, јер је екстремизам често тешко предвидети. Уколико не спречимо једну врсту екстремизма, она ће лако испровоцирати неки нови формат екстремизма, што нас доводи до зачараног круга насиља (реципроцитет екстремизма) из ког је тешко изаћи. Напредовање технике и технологије је олакшало комуникацију и повезивање људи на глобалном нивоу, али то исто важи и за екстремистичке организације и групе. Када је реч о појединцима, или „усамљеним вуковима”, њих је најтеже надзирати, али је зато превенција у смислу едукације, стварање толерантног друштва и критичког мишљења код младих нешто на чему би сви требало да радимо. Само на тај начин можемо спречити да екстремизам еволуира до вишег нивоа безбедносне претње, а то је – тероризам.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Ђорић, Марија. 2016. *Екстремна левица: идеолошки аспекти, левичарског екстремизма*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ђорић, Марија, и Тања Милошевић. 2021. „Злоупотреба вештачке интелигенције у екстремистичке и терористичке сврхе.” *Српска политичка мисао* 71 (1): 201–221.
- Amit, Sajid, Lumbini Barua, and Abdulla - Al Kafy. 2021. “Countering violent extremism using social media and preventing implementable strategies for Bangladesh.” *Heliyon* 7 (5): 1–16.
- Amnesty International. 2023. “Nigeria: Nine years after Chibok girls’ abducted, authorities failing to protect children” 2023. *Amnesty International*. 14 April. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/04/nine-years-after-chibok-girls-abducted/>.
- Aotaibi, Nouf. 2020. “Youth awareness of factors associated with religious extremism and its Impacts, and Prosing a group- work intervention

- to reinforce their awareness thereof. Dirasat.” *Human and Social Sciences* 47 (3): 176–195 .
- Arquebus Solutions. 2023. “Printed fire arms, the implications for conflict and security.” *Arquebus Solutions*. July 1<sup>st</sup>. <https://arquebus.uk/3d-printedfirearms-the-implications-for-conflict-and-security/>.
- Basra, Rajan. 2022. “The future is now. The use of 3D printed guns by extremist and terrorists.” *Global Network*, 23 June 2022. <https://gnet-research.org/2022/06/23/the-future-is-now-the-use-of-3d-printed-guns-by-extremists-and-terrorists/>.
- Becker, Michael. 2019. “When Extremists Become Violent: Examining the Association Between Social Control, Social Learning, and Engagement in Violent Extremism.” *Studies in Conflict & Terrorism* 44 (12): 1104–1124.
- Bessner, Daniel, and Michael, Stauch. 2010. “Karl Heinzen and the Intellectual Origins of Modern Terror.” *Terrorism and Political Violence* 22 (2): 143–176.
- Beta. 2016. „Islamska država preko aplikacije prodaje jazidske žene.” *RTS*. 5. jul. <https://www.rts.rs/lat/vesti/svet/2376265/islamska-drzava-preko-aplikacije-prodaje-jazidske-zene.html>.
- Beta. 2023. „Pozivi za stvaranje tela UN za nadzor veštačke inteligencije.” *Danas*. 21. jul <https://www.danas.rs/svet/pozivi-za-stvaranje-tela-un-za-nadzor-vestacke-inteligencije/>.
- Cetorelli, Valeria et al. 2023. “Mortality and kidnapping estimates for the Yazidi population in the area of Mount Sinjar, Iraq, in August 2014: A retrospective household survey.” *PLoS Med*. 14 (5): 1–15. doi: 10.1371/journal.pmed.1002297.
- Collin, Clark. 2023. “Trends in Terrorism: What’s on the Horizon in 2023?” *Foreign Policy Research Institute*. <https://www.fpri.org/article/2023/01/trends-in-terrorism-whats-on-the-horizon-in-2023/>.
- Davidson, Smith. 1998. “Single issue Terrorism.” *Canadian Security Intelligence Service Publication*. <https://irp.fas.org/threat/com74e.htm>.
- Davies, Shawn, Therése Pettersson, and Magnus Öberg. 2022. “Organized violence 1989–2021 and drone warfare.” *Journal of Peace Research* 59 (4): 593–610.

- Djoric, Marija. 2021. "The Attitudes of Roma Women on Violent Extremism and Radicalization in Serbia: A Preliminary Study." *Nationalism and Ethnic Politics* 27 (2): 213–225.
- Djoric, Marija. 2022. "Challenges faced by young scholars in researching extremism." *The Policy of National Security*, special issue, 7–21. doi: 10.22182/pnb.specijal2022.1.
- Dorić, Marija. 2021. *Ekstremizam i nova realnost: svet u doba koronavirusa*. Beograd: Institut za političke studije.
- Europol. 2022. "Insecurity tackling threat of 3D printed guns in Europe." *Europol*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://www.europol.europa.eu/mediapress/newsroom/news/printing-insecurity-tackling-threat-of-3d-printed-guns-in-europe>.
- Europol. 2023. "European Union Terrorism Situation and Trend Report 2023." *Europol*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf>
- Fee, Will, and Gabriel Dominguez. 2022. "Gun used to kill Abe 'easy to build with DIY store materials,' experts say." *The Japan Times*. Last accessed 10 July 2023. <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/07/10/national/crime-legal/diy-gun-abe-assassination/>.
- Grossman, Nicholas. 2018. *Drones and Terrorism: Asymmetric Warfare and the Threat to Global Security*. London: Bloomsbury, I. B. Tauris.
- Guillaume, Denoix, Saint Marc, and Stéphane Lacombe. 2016. "The Roles of Women in Terrorism and Countering Violent Extremism: Motivations, Experiences, and Methods of Engagement." In *A Man's World? Exploring the Roles of Women in Counter Terrorism and Violent Extremism*, ed. Naureen Chowdhury Fink, Sara Zeiger and Rafia Bhulai. Abu Dhabi: Hedayah and The Global Center on Cooperative Security.
- Institute for Economics and Peace [IEP]. 2022. *Global Terrorism Index 2022: Measuring the Impact of Terrorism*. Sydney: IEP. <http://visionofhumanity.org/resources> IEP.
- Institute for Economics and Peace [IEP]. 2023. *Global Terrorism Index 2023: Measuring the Impact of Terrorism*. Sydney: IEP. <http://visionofhumanity.org/resources>.

- Kruglanski Arie et al. 2014. "The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism." *Political Psychology* 35 (1): 69–93.
- Lombardi, Marco. 2015. *Countering radicalisation and violent extremism among youth to prevent terrorism*. Amsterdam: IOS Press.
- Lyzhin, Anton, et. al. 2021. "Modern problems of youth extremism: Social and psychological components." *Journal of Community Psychology* 49: 2609–2622. doi :10.1002/jcop.22664.
- Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju [OEBS]. 2018. *Uloga civilnog društva u prevenciji i suprotstavljanju nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji koji vode ka terorizmu: Vodič za Jugoistočnu Evropu*. Beč: OEBS.
- Richards, Lauren, et al. 2019. "Lone Offenders: A Study of Lone Offender Terrorism in the United States (1972 –2015)." *FBI and National Center for the Analysis of Violent Crime*. Last accessed 2 July 2023. <https://www.fbi.gov/news/stories/fbi-releases-lone-offender-terrorism-report-111319>.
- Schmid, Alex. 2023. *Defining Terrorism*. International Centre for Counter Terrorism. [https://www.icct.nl/sites/default/files/2023-03/Schmidt%20-%20Defining%20Terrorism\\_1.pdf](https://www.icct.nl/sites/default/files/2023-03/Schmidt%20-%20Defining%20Terrorism_1.pdf).
- Sky News. "Girl Suicide Bomber, 10, Kills 19 In Busy Market." *Sky News*, 11 January. <https://news.sky.com/story/girl-suicide-bomber10-kills-19-in-busy-market-10376105>.
- United Nation Office on Drugs and Crime [UNODC]. n.d. "Foreign Terrorist Fighters." *United Nation Office on Drugs and Crime*. Last accessed 20 July 2023. <https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/foreign-terrorist-fighters.html>.
- United States Agency for International Development [USAID]. 2011. *The Development Response to Violent Extremism and Insurgency: Putting Principles into Practice*. Washington DC: USAID.
- West Point. 2023. "Terrorist groups – single issue terrorism. 2023." *West Point*. Last accessed 24 June 2023. <https://ctc.westpoint.edu/terroristgroups/single-issue-terrorism/>.

**Marija Đorić\***

*Institute for Political Studies, Belgrade*

## **TRENDS IN MODERN EXTREMISM: CHALLENGES AND LESSONS**

### **Resume**

Extremism as a social phenomenon is extremely dynamic – it is conditioned not only by time and space, but also by a constellation of different socio-political relationships. The paper deals with the analysis of the most important trends in contemporary forms of extremism, with a special focus on existing security challenges. The author first elaborated all the controversies that are related to the problem of defining extremism and familiar phenomena, in order to continue the work to point out the following trends that affect the change in the perception of modern forms of extremism, such as: the influence of modern technique and technology, the “individualization” of extremism, ideological controversies and the gender approach to the study of this phenomenon. The emergence of artificial intelligence (AI), 3D printed weapons, hybrid ideologies, the multiplication of communication in the online space and the change of methods and means of action are just some of the contemporary challenges that benefit extremists, while at the same time making it difficult for theorists and practitioners in this field. We should not forget the intensification of the gender issue (and gender approach) in the context of extremism, because there are more and more misogynistic extremist organizations, while the role of women in the context of extremism is still contradictory. The research methods are based on document content analysis, case studies and comparative analyses. The conclusion is that modern violent extremism is a dynamic phenomenon, which must be constantly monitored, if we want to identify

---

\* marija.djoric@ips.ac.rs

its changes, and therefore draw certain lessons, which would enable successful prevention (PVE).

**Keywords:** extremism, radicalization, terrorism, trend, security challenges, violence, lone wolves, artificial intelligence.

---

\* Овај рад је примљен 21. јула 2023. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. новембра 2023. године.